

שאלות לפסח תשפ"ג

ר' יונה ריס

א. מרור שלא מן המחובר**א. נשמת אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל קנב סעיף א**

והנה בירושלמי כלאים סוף פרק המבריך איתא רבי יוסי בעו מהו לומר על פתו המוציא לחם מן הארץ, רבי יונה בעי דלעת כתלוש הוא לסכך, ר"ל דלעת הגדל בעציץ שאינו נקוב אם מותר לסכך בו... והנה מה דבעי אם מברכין עליו המוציא כו' אף דבש"ס בבלי פרק שלשה שאכלו אמר כן בהדיא אכל טבל ומוקי לה כגון שזרע בעציץ שאינו נקוב הרי דמברכין ברכת המזון, ומכל מקום מספקא ליה לירושלמי אם מברכין לפניו המוציא כו' מן הארץ דוקא דאינו נקרא ארץ כיון דאינו מחובר ומצינו במן שברכו ברכת המזון כדאיתא משה תיקן ברכת הזן **ובודאי לא ברכו לפניו המוציא לחם מן הארץ**. ונ"ל דה"ה דמבעיא ליה אם מברכין על הפירות בורא פרי האדמה, דאדמה הוא נמי דוקא מחובר כדאיתא בפרק שלוח הקן מצא קן בראש אדם ע"ש.

ב. חיי אדם חלק א כלל נא סעיף יז

אחד מחמשה מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, דאינו נקרא ארץ (כדאי' בירושלמי כלאים ספ"ז), אלא מברך עליו בורא מיני מזונות. ומכל מקום מברך עליו ברכת המזון (כדאיתא בברכות ריש פרק ג' שאכלו באכל טבל דמוקי דנזרע בעציץ שאינו נקוב ועי' במ"א סי' קס"ח ס"ק ט"ז). ונראה לי דהוא הדין דאינו מברך בורא פרי האדמה דלא נקרא אדמה אלא המחובר כדאיתא בחולין קל"ט במצא קן בראשו של אדם כו' ע"ש ברש"י).

ג. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ברכות דף מז עמוד ב

בעיקר שיטת הח"א הנ"ל ע' באגלי טל (מלאכת דש סק"ח) שנחלק עליו והוכיח כן מהירושלמי בברכות (פ"ו ה"א) שאמרו שכל דבר שמברכים אחריו ג' ברכות מברכים לפניו המוציא לחם מן הארץ. והרי כאן מוכח שאין מזמנים על טבל שגדל בעציץ שאינו נקוב משום איסור טבל דרבנן. ומוכח שבלא"ה היו מזמנים עליו, וע"כ שברכתו המוציא דאל"ה איך מברכים עליו ברכת המזון הרי הא בהא תליא, כדמוכח בירושלמי.

ומדברי האג"ט הנ"ל מוכח שהבין דברי הירושלמי כפשוטם לכל מילי שמברכים עליו המוציא.

אך נראה שודאי א"א לפרש דברי הירושלמי כהבנתו זו, שהרי מצינו שאוכל פת הבאה בכסנין וחשב לאכול פחות משיעור סעודה מברך לפניו בורא מיני מזונות, ואפ"ה אמרינן שאם לבסוף אכל יותר משיעור סעודה מברך ג' ברכות אף על פי שלפניו בירך בורא מיני מזונות. ומוכח ששייך שיברך ברכת המזון אפי' אם לא בירך לפניו המוציא.

עוד נראה להוכיח כן ממה שאמרינן לקמן (מח ב) שמשה תיקן לישראל ברכת הזן כשאכלו את המן במדבר, ומבואר שם בדברי הראשונים שבאמת בירכו ישראל ג' ברכות אלא שלא היה להם הנוסח (ועי' בזה מש"נ להלן) ואעפ"כ מבואר שם בראשונים שעל המן לא בירכו המוציא לחם מן הארץ, אלא בירכו המוציא לחם מן השמים. הרי לנו שוב ששייך שיברכו אחריו ברהמ"ז, אף אם לא יברכו לפניו ברכת המוציא.

וע"כ צ"ל שכוונת הירושלמי הוא רק לבאר על איזה מן מהמינים מברכים המוציא, וע"ז קאמר שכל מין ששייך בו ג' ברכות לאחריו מברכים עליו לפניו המוציא לאפוקי אורז ודוחן, אבל ודאי שייך בה' מיני דגן שיברכו לפניו המוציא ולאחריו ברכה אחרת וכן להיפך. וא"כ אין ראייה מדברי הירושלמי שלא כהח"א.

אך מ"מ להלכה לא נקטינן כהח"א, ואף באוכל מעציץ שאינו נקוב מברך עליו המוציא ובפה"א.

ד. שו"ת שבט הלוי חלק א סימן רה

סימן ר"ד מג"א סק"ד כמהין ופטירות מן האויר הן גדלים. הנה צ"ע להלכה לענין ברכת גידולי מים, ומסברא דאינו דומה לכמהין ופטירות, דשם כל המין הוא מן האויר אבל כאן מין זה הלא הוא פרי האדמה, ובחיי"א סוף כלל נ"א נסתפק בברכת הגדל בעציץ שאינו נקוב, ובנשמת אדם בהל' ד' מינים כלל קנ"ב נסתפק לגבי כל הדינים ומאריך שם לפלפל, וא"כ ספק גדול הוא בגידולי מים אך למעשה אין לפסוק שיברך עליו שהכל, ויותר מסתבר לברך ברכתו הראויה.

ה. תשובות והנהגות כרך ב סימן קמט

השואל בא בשאלת חכם שהיום מצוי מאד במלפפונים שהם גידולי מים, ובכמה מדינות רובם כן, ולכן לדבריו לא שייך בזה בורא פרי האדמה שלא יונק כלל מהאדמה, ומביא שכן הדין מסידור "מנחת ירושלים" (עמוד של"ד), וכן מספר מחזה אליהו, ומאריך גיסא מביא מהגר"ש וזנער שליט"א בספרו שבט הלוי (ח"א בהערות לש"ע) לברך ברכה הראויה לו, ושואל אותי על דעתי בהנידון ואין אצלי ספרים שמביא שאוכל לדון בהם, אמנם לדעתי יש לברך בורא פרי האדמה שנקרא כן, ואף אם האמת שבמציאות יש מדינות שנשתנה ומין זה אינו פרי אדמה כלל שרובם גידולי מים, דבר זה לא ידוע לסתם בני אדם, ושמו ותוארו פרי האדמה שגם היום באדמה הוא גידולו הטבעי וגידולי מים הם כאמצעים מלאכותיים, ויש לברך עלה כן, ...ולדעתי התואר פרי האדמה היינו על המין כפי שנקרא בלשון בני אדם, וכיון שמלפפונים ידוע כפרי אדמה וכן הוא גידולו הטבעי, וכך שמו ותוארו, ואף במדינה שנשתנה שמרבים לגדל מין זה רק על מים מ"מ עדיין שמו עלה, ואפילו אם באותה מדינה לא היה שמו עליו אי אפשר לקבוע אם לענין זה תלוי במדינה שקיים שמה או בכל העולם, ששמו עוד פרי האדמה היום...

ומיהו אף שלע"ד ראוי לברך עלה בורא פרי האדמה, החושש לשיטות שברכתו שהכל ולא יצא בבורא פרי האדמה, ורוצה לצאת לכ"ע אין מזניחין אותו שיש לו על מי לסמוך.

וביותר אני מצדד שאפילו לחיי אדם (כלל נ"א ס"ק י"ז) שאם עשה פת מחמשה מינים שגדלו בעציץ מברך מזונות ולא המוציא לחם מן הארץ, היינו מפני שמנוסח הברכה מבואר דתלוי אם באמת יוצא מהארץ, אבל התואר פרי האדמה תלוי בתואר הפרי וראוי לברך ברכתה הראויה לה כתוארה בורא פרי האדמה.

ו. שו"ת יחווה דעת חלק ו סימן יב

פירות וירקות שהם גידולי מים בלבד, האם יש לברך עליהם ברכתם, בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה, או שמא צריך לברך עליהם שהכל נהיה בדברו?

תשובה: הנה בפירות וירקות שגדלו בעציץ שאינו נקוב, יש לדון אם יש לברך עליהם כברכתם, או לא. וזו לשון החיי **אדם** (כלל נ"א סימן י"ז): אחד מחמשת מיני דגן שגדל בעציץ שאינו נקוב ועשה ממנו פת, אינו מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, שאין זה נקרא ארץ. וכדאיתא בירושלמי (סוף פרק ז' דכלאים). לכן יש לברך עליו בורא מיני מזונות. ומכל מקום מברך לאחריו ברכת המזון, וכדאיתא בברכות (מ"ז) גבי אכל טבל שאין מזמנים עליו, דמוקי לה בטבל של עציץ שאינו נקוב. ונראה לי שהוא הדין שאינו מברך על גידוליו בורא פרי האדמה, שאין אדמה אלא המחובר לקרקע, כמו שאמרו בחולין (קלט) בדין מצא קן בראשו של אדם. ובפירוש רש"י שם. וצריך עיון בפירות האילן של עציץ שאינו נקוב אם מברך בורא פרי העץ, אם נקרא פרי ואם נקרא עץ. ע"כ. **והנה זו לשון הירושלמי** (סוף פרק ז' דכלאים): תני, עציץ שאינו נקוב, מעשרותיו מהלכה, (כלומר, מדברי סופרים), ותרומתו אינו מדמעת, ואין חייבים עליה חומש. רבי יוסי בעי, מהו לומר על פתו המוציא לחם מן הארץ. רבי יונה בעי כן, דלעת כתלוש היא לסכך בה. נמצא שהירושלמי מסופק בדבר. והיה אפשר לומר שכוונת החיי אדם כמו שכתב מרן החיד"א בספר יעיר און (מערכת ב' כלל לח), שלשון בעי בירושלמי אינו בהכרח לשון ספק, אלא ששאל בפני חכמים, אבל לדידיה פשיטא ליה. ושכן כתב הגאון רבי שלמה סיריליאו בהקדמתו. וכן פירש הגאון רבי אליהו פולדא. **אולם בנשמת אדם** (כלל

קנב סימן א') כתב, שהירושלמי מסופק בזה, והעיר שאף על פי שבגמרא (ברכות מז:): בדיון האוכל טבל שאין מזמנים עליו, מוקי לה כגון שזרע בעציץ שאינו נקוב, הרי שמברכים עליו ברכת המזון, מכל מקום יש לומר שאין לברך המוציא לחם מן הארץ, שאינו נקרא ארץ כיון שאינו מחובר לקרקע. שכבר מצאנו במן שירד לישראל במדבר, שבירכו עליו ברכת המזון, כמו שאמרו בברכות (מח:): משה תיקן להם לישראל ברכת הזן, ובדאי שלא בירכו עליו המוציא לחם מן הארץ.

[הנה אף על פי שבדאי לא היה שייך לברך על המן המוציא לחם מן הארץ, מכל מקום לא דמי כלל לפת שגדל בעציץ שאינו נקוב, שזריעתו וגידולו ויניקתו מעפר הארץ. ומה שאמרו בירושלמי שכל שמברך עליו ג' ברכות מברך עליו המוציא לחם מן הארץ, היינו להשמיענו הלכה למעשה לדין, ולא מה שכבר היה לעולמים, שאז בדאי שהיה נוסח שונה מהנוסח שלנו.]

ונראה לי שהוא הדין לענין ברכת בורא פרי האדמה, שאין אדמה אלא במחובר וכו'. ע"ש. **והפני משה על** הירושלמי (סוף פרק ז' דכלאים) כתב, רבי יונה בעי כן, כלומר הא דרבי יוסי לא מספקא ליה, שכיון שנחשב כמחובר לענין כלאים ושבת, הוא הדין לענין ברכה דשפיר מברכין על הגדל בעציץ שאינו נקוב המוציא לחם מן הארץ, וכי קא מבעיא לן דוקא לענין סוכה אם נחשב כתלוש וכו'. ע"ש. **ולפי זה מסתברא** דלא שבקינן פשיטותו של רבי יונה משום ספקו של רבי יוסי. ובאמת שלפי הכלל המבואר בתלמוד ירושלמי (ריש פרק כיצד מברכין, דף מד ע"א): תני, כל שאומר אחריו שלש ברכות אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ וכו', מוכח שבעציץ שאינו נקוב, שמברכים אחריו ברכת המזון, כמבואר בברכות (מז:): ה"ל, הוא הדין שצריך לברך עליו המוציא לחם מן הארץ. וכן כתב בספר תוספת ירושלים (סימן רד), שאחר שהוכיח מהגמרא ברכות שעל פת של עציץ שאינו נקוב מברך ברכת המזון, כתב שהוא הדין לברכת המוציא לחם מן הארץ. ע"ש. וכן כתב בחידושי הרש"ש (פסחים לו:), שלפי מה שאמרו בברכות (מז:): שעל פת של עציץ שאינו נקוב מברך ברכת המזון, נראה שהוא הדין לברכת המוציא לחם מן הארץ.

אולם לגבי גידולי מים בלבד נראה שמכיון שאין שום יניקה מהקרקע, שהמים מפסיקים בין הזרעים לקרקע, אין לברך על גידולי המים ברכת הפירות והירקות, אלא ברכת שהכל נהיה בדברו, וכדין כמהין ופטריות שאף על פי שהם גדלים בקרקע הואיל ואינם יונקים מן הקרקע צריך לברך עליהם שהכל נהיה בדברו, כמבואר בברכות (מ:). וכן פסקו הרמב"ם (פרק ח' מהלכות ברכות הלכה ח'), ובטור ושלחן ערוך או"ח (סימן רד סעיף א'). והנה שנינו בחלה (פרק ב' משנה ב'), וכן הוא בגיטין (ז:), עפר חוץ לארץ הבא בספינה לארץ ישראל חייב במעשר ובשביעית. (פירש רש"י, שזרע בעפר שבספינה וצמחו, חייב, מפני שהנהרות שבארץ ישראל דינם כארץ ישראל). אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהספינה גוששת (מגששת בקרקע שאין המים עמוקים), אבל אם אין הספינה גוששת פטור. וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה, שרבי יהודה בא לפרש דברי חכמים, וז"ל... ואם כן גם בגידולי מים יש לומר כן. **והן אמת כי הגאון רבי יונה נבון בשו"ת נחפה בכסף** (חלק יורה דעה סימן ה') פסק, שאסור לזרוע בשביעית בתוך צלוחית מים עם מעט עפר, משום שדין כזרוע בעציץ שאינו נקוב, שאף על פי שאינו יונק מן הקרקע ממש, אסור על כל פנים מדרבנן. וכן פסק בשו"ת שדה הארץ חלק ג' (חלק יורה דעה סימן כח). ע"ש. **אולם בנידון שלנו** שאין שם אפילו מעט עפר אלא מים בלבד אף הם יודו שמותר לזרוע באופן כזה בשביעית. **וכן פסק הרב הגאון המפורסם רבי יחיאל מיכל טוקצינסקי** בספר השמיטה חלק ב' (עמוד קד), שהזריעה במים בלבד מותרת בשביעית. ע"ש. וכן פסק הרה"ג המפורסם רבי בנימין יהושע זילבר בספר הלכות שביעית חלק א' (עמוד כה), **והעיד שכן פסק הגאון מופת הדור החזון איש זצ"ל**, ושהטעם לכך לפי שאפילו אם נאמר שאסור לזרוע בשביעית בעציץ שאינו נקוב, מכל מקום בזריעה במים בלבד יש להקל, שלא אסרה תורה אלא זריעה כדרכה בעפר שיש עליו תורת קרקע, והוא בכלל שדך לא תזרע, אבל זריעה במים בלבד אין עליה לא תורת שדה ולא תורת ארץ. ע"ש. **ומינה שאין לברך בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה על פירות וירקות של גידולי מים**, אלא שהכל נהיה בדברו. **וכן ראיתי להרב הגאון רבי חנוך זונדל גרוסברג בסידור מנחת ירושלים** (עמוד שלד) שכתב, שבתשובה העלה שעל גידולי מים יש לברך שהכל נהיה בדברו, ולא בורא פרי האדמה. ע"ש... **ואמנם ראיתי להגאון רבי שמואל הלוי וואזנר בשו"ת שבט הלוי** חלק א' (סימן רה, בהערות לשלחן ערוך סימן רד), שהביא דברי הח"י אדם בדיון גידולי עציץ שאינו נקוב, וכתב, שלפי זה יש ספק בגידולי מים, ומכל מקום למעשה יותר מסתבר לברך ברכתם הראויה להם, ואין לפסוק שיברך עליהם שהכל. ע"כ. **אך לאור האמור** נראה שהעיקר לברך עליהם שהכל. **וכן ראיתי הלום בשו"ת מחזה אליהו** (סימן כח) שהעלה בנידון שלנו שיש לברך שהכל נהיה בדברו, ודלא כמו שכתב בשו"ת שבט הלוי הנ"ל. ע"ש. וכן עיקר.

ומכל מקום בדיעבד אם בירך על פירות וירקות שהם גידולי מים בלבד ברכתם שהיא בורא פרי העץ ובורא פרי האדמה יצא. כי לפי דברי התוס' גיטין (ז: ע"פ הגמרא שם רבי יהודה בא לחלוק על חכמים, וכ"כ הר"ש פ"ב דחלה. ולדעתם נראה שהלכה כחכמים שאפילו אין הספינה גוששת מיא כארעא סמיכתא דמי, וא"כ גם על גידולי מים יש לברך עליהם כברכתם, כי המים אינם מפסיקים בינם לאדמה, ומריח מים יפריחו. וכדברי הרב שבט הלוי שנוטה שיש לברך עליהם כברכתם, אף שלא זכר מכל הנ"ל. (וראה בשו"ת מחזה אליהו סימן כח). **וגם אם באנו לדמות גידולי מים לכמהין ופטירות** שאינם יונקים מן האדמה, ולכן ברכתם שהכל, מ"מ פסק **הערוך השלחן** (סימן רד ס"ה) שאם בירך עליהם בפה"א בדיעבד יצא.

אמנם בסתם פירות וירקות שנמצאים בשוק אין לחוש שמא אינם אלא גידולי מים, שהרי הדבר ידוע שהרוב הגדול של הפירות והירקות הם גידולי קרקע, וכל דפריש מרובא פריש, ואף על פי שבכל ספק בהלכה בעניני ברכות, אין הולכים אחר הרוב, אלא דנים לפי הכלל ספק ברכות להקל, וכמו שכתבנו בשו"ת יביע אומר חלק ג' (חלק אורח חיים סימן טז אות ז'), מכל מקום בספק במציאות הולכים אחר הרוב...

ז. שו"ת מחזה אליהו חלק א סימן כח

ברכת הנהנין על גידולי מים הנקראים "היידרופאניקס -

...ולפ"ז גם בלי כללא דאין לברך אפילו כשיש ס"ס לחיובא אא"כ חובת הברכה חובה ודאית היא, ג"כ אין לברך האדמה בנד"ד. דנראה דגדולי מים שווים ממש לספינת הירושלמי אם יש לברך המוציא והאדמה על פת וירקות שגדלו שלא בתוך ארץ ואדמה. וכבר הוכרע שבספק זה יש לברך מזונות ושהכל. וכ"כ נד"ד יש לו אותה הוראה דלא עדיף כלל מהתם, דגם נד"ד אינם גדולי ארץ ואדמה אפילו כאשר המים מחוברים לקרקע עולם...

וחזות קשה חזיתי בספרו של חד מחכמי זמנינו והוא בשו"ת שבט הלוי חאו"ח בהגהותיו לשו"ע או"ח סי' ר"ד מ"א ס"ק ד' שכתב וז"ל "הנה צ"ע להלכה לענין ברכת גידולי מים, ומסתברא דאין דומה לכמהין ופטירות (דמברכין עליהם שהכל מדאינם גדלים מן האדמה אלא מלחות האדמה), דשם כל המין הוא מן האויר אבל כאן מין זה הלא הוא פרי האדמה. ובחיי אדם סוף כלל נ"א נסתפק בברכת הגדל בעציץ שאינו נקוב. ובנש"א בהל' ד' מינים כלל קנ"א נסתפק לגבי כל הדינים ומאריך שם לפלפל. וא"כ ספק גדול הוא בגידולי מים. אך למעשה אין לפסוק שיברך עליו שהכל ויותר מסתברא לברך ברכתו הראויה" עכ"ל. ולענ"ד דבריו צע"ג. דהא כבר ביררנו בארוכה בתשובה ג' שלדינא ברור דאין לזוז מדברי הח"א, ושכל הקושיות שיש עליו אין בהן כדי לדחות דבריו הנכונים. וזכרנו עוד פוסקים דס"ל כמותו. וא"כ איך ניקום אנן וניקל בחשש ברכה לבטלה. וכנראה מסתימת דברי הגאון (שליט"א) [זצ"ל] דלא נחת לצדד מכח דינא דמיא כארעא סמיכתא דמיא, ולמעשה ביארנו בארוכה דא"א מכח זה להכריע לברך האדמה. חדא דמ"מ הוי רק ס"ס לברך כך ואין לברך על סמך ס"ס לחיובא. ועוד והוא העיקר דנראה דאין הפשט בארעא סמיכתא שהוי כארץ או כאדמה ממש וכמש"כ.

ולכן לענ"ד העיקר לדינא הוא לברך שהכל על ירקות כאלו. ועל פת שעשויה מחטים שצמחו במים כאלו יש לברך מזונות ודו"ק. והלום ראיתי בסידור מנחת ירושלים עמוד רצ"ט מכתב מהרה"ג ר' חנוך זונדל גרוסברג דס"ל כדברינו שברכתו שהכל. ע"ש.

ח. חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל קל סעיף יט

כרפס - אחרי זה יטול "פעטרזייל" (שקורין פעטערשקע) או ירק אחר וטובל במי המלח ומברך בורא פרי האדמה. ואם גדלו הירק בכלי בבית כמו שנוהגין שנוטעין בצלים בכלי בבית, אזי לא יברך בורא פרי האדמה רק שהכל.

ט. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף לה עמוד א

אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחטים, בשעורים, בכוסמין, ובשיפון, ובשיבולת שועל. ויוציאין בדמאי ובמעשר ראשון שנטלה תרומתו, ובמעשר שני והקדש שנפדו, והכהנים בחלה ובתרומה, אבל לא בטבל...

י. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף לה עמוד ב

אבל לא בטבל וכו'. פשיטא! - לא צריכא, בטבל טבול מדרבנן, שזרעו בעציץ שאינו נקוב.

יא. רש"ש מסכת פסחים דף לו עמוד ב

ובברכות (מז ב) אוקימנא למתניתין דקתני אכל טבל א"מ עליו בטבל דעציץ שא"נ ומתניתין מיירי בג' ש"מ דמברכין עליו בה"מ וה"ה המוציא...

שוב נזכרתי גמרא ערוכה שיוצאין בו יד"ח מצה והוא דלעיל (לה ב) מוקי להא דתנן אבל לא בטבל דר"ל בעציץ שא"נ הרי מוכח להדיא דבהתקינו יוצאין בה יד"ח מצה.

יב. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף לט עמוד א

אמר ליה רב רחומי לאביי: ממאי דהאי מרור מין ירק הוא? אימא מרירתא דכופיא! - דומיא דמצה (רש"י - שהרי הוקשו), מה מצה גידולי קרקע - אף מרור גידולי קרקע.

יג. קובץ הלכות, הלכות פסח, פרק כד, סע' ו (מאת הרה"ג הרב שמואל קמנצקי שליט"א)

ירק שגדל בעציץ שאינו נקוב מברכין עליו בורא פרי האדמה. [הערה שם: והגרי"א הכהן פארכהיימער שליט"א הראה לעיין בזה בספר מחזה אליהו (סי' כז) ובמקורות שהביא]

יד. קרן אורה מסכת מנחות דף ע עמוד א

מלשון המשנה בברכות (מ' ע"ב) דתנן על דבר שאין גידולו מן הארץ כלל מברך שהכל, משמע דיכול לברך בפה"א על (גדל) [הגדל] בעציץ שאינו נקוב, דמ"מ בכלל גידולו מן הארץ הוא, ועי' בס' חיי אדם (כלל נ"א סי"ז) מ"ש בזה.

15. Hydroponics, Star K Kosher Certification (Rabbi Zev Goldberg)

Hydroponic romaine lettuce should not be used for *marror* at the *Pesach Seder*. The reasoning for this is as follows: It is unclear whether the *brocha* of *Hamotzi* relieves one of the obligation to recite a *brocha* on *marror*. Although *marror* is eaten during the meal and should perhaps not require its own *brocha*, it is not a 'meal food' eaten to satisfy hunger and may, therefore, still require its own *brocha*. To circumvent this issue, the *halacha* states that *Hoadama* on the *karpas* is recited while having in mind to exempt the *marror*. However, the *brocha* on hydroponic lettuce is *Shehakol*; thus, the *Hoadama* on *karpas* would not be applicable to the lettuce. This would place one in a questionable position—should *Shehakol* be said on the *marror* or not? To avoid this dilemma, hydroponic lettuce should not be used for *marror*.

16. Hydroponically Grown Produce, Chicago Rabbinical Council (Rabbi Dovid Cohen)

The use of hydroponically grown Romaine lettuce at the *Seder* is much more straightforward, as *Chazon Ish* (*Kilayim* 13:16) conclusively proves from *Gemara, Pesachim* 35b that wheat that grew unattached to the ground (e.g. in a flowerpot) may be used for *matzah* at the *Seder*. Since many of the requirements for *marror*, including that it must be produce of the "land", are derived from the *halachos* of *matzah* (see *Gemara, Pesachim* 39a) it follows that hydroponically grown *marror* may surely be used at the *Seder*.

ב. אכילת חמץ לחיות מחמד

ז. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תמח סעיף ו - ז

סעיף ו

(כ') ו' ד) אסור להאכיל חמצו טז' כב' (כו) בפסח י' {כז) אפילו טו] לבהמת אחרים י' או ט (כח) של הפקר.

סעיף ז

אסור ליתן בהמתו לאינו יהודי להאכילה בימי הפסח, אם הוא יודע שמאכיל אותה פסולת שעורים שהוא חמץ.

יח. משנה ברורה סימן תמח ס"ק ל

להאכילה וכו' - שהרי הוא נהנה מחמץ בפסח שמפסם בו העכו"ם את בהמתו וחמץ אפילו של עכו"ם אסור ליהנות ממנו בפסח. ובדיעבד [עח] אם אכלה חמץ בפסח אין לאסור בשרה בשביל זה כדמוכח ביו"ד סימן קמ"ב ס"א.

יט. משנה ברורה סימן תמח ס"ק לג

שמאכיל אותה וכו' - ואם א"א לו באופן אחר [פ] המנהג במדינתנו למכור הבהמה לנכרי כדין ע"פ הקנינים המבוארים ביו"ד סימן ש"כ והבהמה תהיה אצל הנכרי בפסח או יקנה לו הבהמה עם הרפת והנכרי יאכילנה ולא יהיה לו שום עסק עמהם בפסח ובלבד שלא יאמר לו שיאכילנה חמץ וכ"ז ביש לו לנכרי מזונות משלו אבל אם אין לו מזונות והישראל מוכר לו ביחד עם בהמתו גם מזונותיה שהם חמץ יש מחמירין בזה דמחזי כהערמה ושכל עיקר המכירה לא היה אלא כדי שיזין אותה העכו"ם בחמץ וכתבו שיעשה באופן זה שימכור המזונות לנכרי אחר ומותר לסרסר לנכרי הקונה בהמותיו שיוכל לקנות מאל"ץ אצל נכרי פלוני.

כ. בכור שור מסכת פסחים דף כא עמוד א

מתני' ומאכיל לבהמה כו'. ראיתי להזכיר כאן מה שחידשו קצת סופרי זמנינו להתיר למכור לעכו"ם קודם הפסח בהמות שלו גם חמץ שדרכם לאכול כל ימות השנה כדרך מכירת חמץ הנזכר באו"ח ס' תמ"ח והבהמות אוכלים חמץ כל ימי הפסח ואחר הפסח חוזר ולוקח אותם מהגוי ומימי לא ראיתי כך ובפרט בעיר הזאת אשר רוב משא ומתן שלהם היה בעשיית חמץ י"ש ושכר ומהפסולת היו מפטמים בהמות מהם לחלב ומהם לשחיטה ובהגיע ימי הפסח אף שכולם היו מוכרים חמץ שלהם לעכו"ם כנהוג מ"מ לא אשתמיט חד למכור גם הבהמות להאכילם חמץ והיו הבהמות מתקלקלים מאד עד איזה שבועות אחר הפסח שחזרו לאיתנם ואמרתי אסורה נא ואראה המראה הגדול הזה וכי הראשונים לא ידעו לדמות מכירה זו למכירת חמץ ומה טעם יש בה ואחרי העיון קצת אמרתי דלא דמו להדדי כלל דהנה מעיקרא דדינא פירכא על מכירת חמץ הנהוג הלא מוכחא מילתא דהערמה טובא שזה הקונה לאו גברא דאורחיה מעולם לקנות כך וזה אין דרכו למכור כך ועל הרוב הקונה הוא עני וקונה בכמה מאות חמץ כנהוג עתה שאין מוכרים בדבר מועט ושאר הוכחות טובא אלא נ"ל כיון דהאיסור מדרבנן הוא דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי וכל אחד מבטל חמצו בלב שלם כמ"ש הפוסקים דצריך ליתן כל ממונו ולא יעבור על לא תעשה וכ"ש איסור חמור כזה ולא נשאר כ"א איסור דרבנן שצריך לבערו מן העולם הם אמרו והם אמרו להתיר מכירה זו כמו שכתב בתוספתא הביאה הב"י ס' הנזכר ואף על גב דכתב שם הב"י בשם בה"ג שסיים התוספתא זו ובלבד שלא יערים והב"ח כתב שם שהוא לשון התוספתא גופה כבר התעורר הב"י על זה והקשה הא ודאי הערמה היא זו ותירץ שלא ימכור על תנאי פ"י שלא יאמר ביטול המכירה בפרוש וכעין זה פ"י גם הב"ח שלא יעשה באופן שישאר בפסח כח הישראל על החמץ ע"י חותם וכיוצא עיין שם, אמנם כל זה להפקיע איסור דרבנן ומחמת הדחק שיהיה הפסד גדול ורב כשיבערו כל חמצם והתירו למכור באופן הנ"ל ולא פלוג בין רב למעט אבל להפקיע איסור דאורייתא דהיינו להאכיל בהמות ישראל חמץ בפסח לא מהני מכירה שידוע שכוונתו רק להאכיל ולא להניח כך והכי מוכח מלשון רש"י ז"ל שפ"י בשבת דף קל"ט ע"ב אהא דאמרין התם הערמה דרבנן היא וז"ל הך הערמה לאו באיסור דאורייתא היא אלא באסורא דרבנן וכו' עכ"ל אלמא דאי דאורייתא לא הוה שרינן הערמה כלל ואפ"י דרבנן אמרינן התם היכא דמוכחא מילתא אין מערימין והא דאמרין התם דמטילין שכר בחולו של מועד ע"י הערמה התם נמי לאו דאורייתא הוא דלא מסר הכתוב מלאכת חוה"מ אלא לחכמים וכן יש לתרץ ההיא דכל כתבי דף קי"ז (ע"ב) וכן בגיטין דף ס"ה (ע"א) גבי מערימין על מעשר שני דהתם נמי דרבנן היא עיין שם.

ותו דהכא מוכחא מילתא דהערמה טפי דכי ימות מן הבהמה אין הגוי משלם לו כלום או היא חולה ושאר הזיקות דשכיחי טפי מבחמץ דמינח נייח הישראל משתדל בו ופשיטא דאין הגוי מקבל עליו האחריות הגדול הזה בשביל הנאה מועטת שיש לו. ותו דבשלמא במכירת חמץ כיון דלא סגי בלא"ה או שימכור או שיבער אמרינן דגמר ומקנה אבל הכא למה לו למכור בהמותיו בשביל הפסד מועט שיקולקלו זמן מה וחוזרים בשבוע או שתיים ושלוש לאיתנם ודמי למ"ש התוספות והרא"ש בשבת דף י"ח ע"ב דאין להשכיר סוס לגוי ויעשה בו מלאכה בשבת ע"י שיפקירו ולא דמי לגיגית וקדרה דשרי ע"י דמפקיר להו משום דהתם לא אפשר בענין אחר פ"י ולהכי מפקיר להו באמת כי לא סגי בלא"ה משא"כ בסוס אין כוונתו להפקיר גמור דלמה לו להפקיר בהמתו בשביל הנאה מועטת ואף ע"ג דיש פוסקין חולקין על התוס' והרא"ש כמ"ש הב"י ס' רמ"ו וכ"פ הב"ח דאם מפקיר בפני ג' שרי אפילו לתחלה מ"מ משמע דעת הפוסקים דהיינו שמפקיר בלא ערמה כגון שא"א לו להשתכר בבהמתו אם לא שישכיר לגוי לכל צרכו אפ"י בשבת ועי"ז צריך הוא להחליט בדעתו שאם יזכה בו אחר ביום השבת והגוי יניח לו הרי היא שלו ואפ"י אי לא סגי לו כ"א שמוכר להשאיל בהמתו לגוי הרי הוא מפקירה באמת והכי מוכח מלשון הב"י שכתב שם וז"ל שאין לך אדם שמפקיר בהמתו בפני ג' כדי להשאילה לגוי בשבת עכ"ל אלמא דס"ל דבעינן הפקר מעליא ואפ"י התם משמע דעת רוב הראשונים והאחרונים דלא כב"ח כ"א בדעבד שכבר השכיר או השאיל לגוי ועיכבה בשבת יפקירנו דאז אין לו הצלה אחרת ויעשה הצלה פורתא לסמוך על איזה סברת יחיד

אבל לא לכתחילה, גם טעם השני דתי' שם שהיא מדאורייתא אין שייך נמי כאן ולא דמי לחמץ דמינח נייח בחדרו, ולכן ישתקע הדבר ולא יעשה כן בישראל ואפילו אי לא נהגו מקדם כן כ"א משום חומרא בעלמא דמי לההוא דפרק מקום שנהגו דף נ' (ע"ב) דאמרינן כבר קבלו אבותיכם עליהם כו' כ"ש דמדינא יש לאסור כמ"ש.

כא. שער הציון סימן תמח ס"ק פ

נשמת אדם וחתם סופר סימן קי"ג, ועיין בשערי תשובה שהחזיק בדעת התבואת שור, ועיין בשדי חמד שהביא הרבה פוסקים שמקילין בזה, ועל כל פנים במקום שמקילין בודאי אין למחות בידם.

ג. ההולכים מבייתם קודם לי"ד ניסן

כב. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תלו סעיף ג

ישראל היוצא מביית א"י תוך שלשים יום ונכנס בבית אחר בעיר זו, או הולך לעיר אחרת, אינו צריך לבער בית הא"י שהרי יקיים מצות ביעור באותו בית אחר. אבל אם הוא מפרש או יוצא בשיירא ולא יכנס בפסח בבית, יש מי שאומר שחל עליו חובת הביעור כיון שהוא תוך ל' יום, וצריך לבער בית הא"י שהוא יוצא ממנו כדי לקיים מצות ביעור, (אף על פי שהא"י יכנס לבית בפסח; וי"א שאינו צריך (לב) כשנכנס בו הא"י (טור).

כג. משנה ברורה סימן תלו ס"ק לב

(לב) כשנכנס בו הנכרי - עיין בח"י דלאו דוקא דאפי'אם אין נכנס בו גם כן אינו מחייב כיון שהישראל הפקיר חמצו לשם וכנ"ל. ולדינא יש דעות בין האחרונים אי כדעת המחבר או כה"א שהובא ברמ"א ונראה דאם נכנס בו הנכרי יש להקל. ולענין אם מחוייב לבדוק בליל י"ד החדרים שבדעתו למכרן למחר לנכרי עם החמץ שלהם יש דעות בין האחרונים שדעת המקור חיים והחיי אדם שצריך לבדקן מאחר שלע"ע החדרים לא נמכרו והם ברשות ישראל ואפילו אם נמכרו עדיין לא החזיק בהם הנכרי וגם המפתח הוא ברשות בעה"ב עדיין אמנם בתשובת בנין עולם סימן כ' חולק ודעתו דא"צ בדיקה דבזה עצמו שמוכר למחר לעכו"ם מקיים תשבתו וביעור ולא גרע מחמץ שמוצא אחר הבדיקה שמשיר למאכלו למחר ואינו מחוייב לבער הכל ואף בזה בעת שמקיים בדיקה בביתו הוא משייר לאלו החדרים למוכרו למחר לעכו"ם וכן בתשובת חתם סופר סימן קל"א דעתו להקל כשמקיים מצות בדיקה בשאר חדרים וכן בספר אשל אברהם כתב דמסתברא להקל וכן פשוט המנהג עי"ש אך שצריך ליזהר שיבאר בעת המכירה שמוכר לו החדר וכל החמץ הנמצא בו (כדי לכלול בזה גם החמץ הנמצא בחורין ובסדקין) ולא יאמר לו בסתמא שמוכר לו החדר והיי"ש והשכר הנמצא בו [פתחי תשובה] ומ"מ אף דאין למחות ביד המקילין המוכר ביום י"ג שפיר עדיף טפי. כתבו האחרונים כל שלשים יום צריך לעיין בכל דבר העושה שלא ישאר בו חמץ באופן שלא יוכל להסירו בנקל.

ד. חנות שרוצה לקיים קמח הנמכר לנכרי כדי לאפות פיצו"ת מיד לאחר פסח

כד. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תנ סעיף ז

אסור להשכיר כלי לאינו יהודי בפסח כדי שיבשל בו חמץ.

כה. משנה ברורה סימן תנ ס"ק כד

משום שהוא רוצה בקיומו של חמץ [שאם ישפך החמץ בשעה שהכלי עומד ע"ג האש יבקע הכלי] והרי הוא כנהנה מן החמץ.

כו. באור הלכה סימן תנ סעיף ז

בפסח - ומוכח משו"ע הגר"ז דברוצה בקיומו ליכא היתר דהאגור במשכירו קודם פסח ובכל גווי אסור אכן מב"ח משמע דבין במשתכר ובין ברוצה בקיומו בכל גווי איכא להתיר היכי שהיה קודם ל' [והוא כתב כן כפי גרסתו באגור וה"ה להני דגרסי בו קודם פסח] וכן כתב במקו"ח ודע עוד דאפילו להני דסברי דאיסור רוצה בקיומו שייך בחמץ הני דוקא לכתחלה אבל בדיעבד אין להחמיר וכמו לעיל ס"ד במשתכר באיסורי הנאה וכ"כ הפר"ח ועיין חמד משה מ"ש בזה.

כז. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תמח סעיף ד

רשאי ישראל לומר לאינו יהודי בשעה חמישית או קודם: עד שאתה לוקח חמץ במנה קח במאתים שמא אצטרך ואקחנו ממך אחר הפסח; אבל לא ימכור לו ולא יתן לו על תנאי, ואם עשה כן הרי זה עובר בבל יראה (שמות יג, יז) ובל ימצא (שמות יב, יט).

כח. שו"ת מהר"ם שיק אורח חיים סימן רכה

אשר שאל אם רשאיין בחול המועד לעשות שלוס"ס על חמץ ליקח אחר הפסח כפי הזמן המוגבל ביניהם, שדרך לעשות שלוס"ס אפילו אין בבית המוכר דבר מן החמץ ההוא, או עם הגוי שיש לו חמץ ההוא אבל אינו קונה אותו בשעת השלוס"ס רק בזמן הקבוע ביניהם, וגם אז אינו מוכרח ליתן לו החמץ שמכר רק כפי מה ששוה החמץ אז. וכן אם רשאיין לעשות באשטעלונג אצל סוחר גוי על דברים חמוצים שהגוי ישלחם לו אחר הפסח...

מכל מקום בלא עשה מעשה בגוף האיסור הנאה, אין איסור משום רוצה בקיומו. ואם כן בנידון שהתחלנו בו שאינו עושה מעשה באיסור ההנאה, איכא למימר דאפילו אם יש לחוש לרוצה בקיומו אינו אסור. ואם כן אם אינו נותן מעות ואין בו מקום דאפשר להתייקר בפסח עצמו אינו אסור לא משום משתכר ולא משום רוצה בקיומו של איסורי הנאה. כן נראה לפענ"ד.

ה. סיום בכורות

כט. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תע סעיף א

הבכורות מתעניין בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם. ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה (ואין המנהג כן) (מהרי"ל).

ל. ערוך השולחן אורח חיים סימן תע סעיף ה

אמנם עתה זה כמה דורות שמקילים לגמרי בתענית בכורים והיינו בסיום מסכתא ולא לבד הלומד אלא הבכורים מתקבצים סביב המסיים ומסיימים עמו ואוכלים ונתפשט זה בכל המדינות ואינו ידוע מאין להם להקל כל כך אם לא שנאמר דמפאת חלישות הדור והטורח רב בערב פסח ואכילת המרור ג"כ אינו יפה לבריאות ולכן יחשבו את עצמם כאינם יכולים להתענות ולפי שבגמ' לא נזכר כלל מזה וגם בירושלמי המסקנא דא"צ להתענות ואינו אלא מנהג ע"פ מס' סופרים לכן לא מיחו חכמי הדור בזה וצ"ע.

לא. פסקי תשובות אורח חיים סימן תע אות ט

ובענין סיום מסכת אחת מששה סדרי משנה, אם לומדו בעיון עם הרע"ב ותוס' יום טוב, כך שיש לו שמחה בגמר מסכת, יכול לעשות סיום וסעודת מצוה.

32. Making a Siyum – Chof K

If one cannot partake in the siyum in person, some permit him to listen to the siyum via telephone. This should only be relied upon in extraordinary situations. (Ma'adanei Shlomo, page 2).

לג. מעדני שלמה, הלכות פסח, עמוד ב (מאת הרה"ג הרב ירחמיאל דוד פריד שליט"א)

מעשה היה באחד שהוא בכור, ונמצא במקום שאין באפשרותו להצטרף לסיום, ומחמת כך, מנהגו בכל שנה להצטרף עמי בסיום בערב פסח, ושנה אחת אירע לו אונס שלא יכול היה להגיע ממקומו לירושלים, ושאלני אם יכול להצטרף לסיום בטלפון ועל סמך זה לאכול בערב פסח. ושאלתי את מרן בזה, ואמר שבשעת הדחק כגון דא שפיר יכול לסמוך על צירוף לסיום בטלפון.

לד. משנה ברורה סימן תע ס"ק ב

כתב מהרי"ל דתענית בכורים צריך להשלים (היינו עד צה"כ וכדלעיל סימן רמ"ט) דהוי ת"צ ונראה דאם חש בראשו או בעיניו אין צריך להתענות וכן נראה עוד דבאדם שהתענית קשה לו ואחר התענית אין יכול לאכול רק דברים קלים ובשיעור מועט מאד וקרוב הדבר שעי"ז לא יוכל לקיים אכילת מצה ומרור ושתיית ד' כוסות כתיקונם מוטב שלא להתענות כדי שיקיים מצות הלילה כתיקונם ומ"מ בזה ובזה טוב יותר שיאכל רק מיני תרגימא.

ו. שאלות בקטניות

לה. שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח סימן תנג סעיף א

אלו דברים שיצאים בהם ידי חובת מצה, בחטים ובשעורים ובכוסמין ובשבולת שועל ובשיפון, והמנהג ליקח לכתחלה חטים), (מהרי"ל), אבל לא באורז ושאר מיני קטניות, וגם אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל. הגה: ויש אוסרים (טור והגהות מיימוני פ"ה ומרדכי פ' כל שעה). והמנהג באשכנז להחמיר, ואין לשנות. מיהו פשוט דאין אוסרים בדיעבד אם נפלו תוך התבשיל. וכן מותר להדליק בשמנים הנעשים מהם, ואין אוסרים אם נפלו לתוך התבשיל. וכן מותר להשהות מיני קטניות בבית (ת"ה סי' קי"ג). וזרע אקליז"א (מהרי"ל) ואני"ס אליינד"ר אין מיני קטניות, ומותר לאכלן בפסח, כן נ"ל.

לו. משנה ברורה סימן תנג ס"ק ז

ואין לשנות - ואפילו באחרון של פסח ג"כ אין להקל בזה ומ"מ בשעת הדחק שאין לאדם מה לאכול מותר לבשל כל המינים חוץ מה' מיני דגן ומ"מ גם בכגון זה יקדים קטניות לאורז ודוחן ורעצקע שהם דומין יותר לה' מינים ושייך בהו טפי למיגזר [ופשוט דה"ה לחולה אף שאין בו סכנה דמותר לבשל לו אם צריך לזה] אלא דצריך לבדוק ולברור יפה יפה בדקדוק היטב שלא ימצאו בהם גרעינים מה' מיני דגן וכתב החתם סופר בתשובה סי' קכ"ב דאפילו במקום שיש להתיר מ"מ יחלטנו לכתחלה ברותחין דכל מה דאפשר לתקן מתקנינן וכ"כ הח"א:

לז. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ג סימן סג

הנה בדבר הפינאט שכתבתי שבהרבה מקומות אכלו אותם בפסח וכתר"ה תמה בטעם הדבר משום ששמע שעושין ממנו באיזה מקום גם קמח וגם שמע שנזרעין בשדות כשאר קטניות, אבל ידע כתר"ה שאין זה ענין כלל, שכל הדברים העושין מהם קמח נאסרו ממנהג זה, דאין לך דבר העושין ממנו קמח כתפוחי אדמה לא רק במדינה זו אלא גם ביוראפ במקומותינו וגם בדורות הקודמים ומעולם לא חשו לאסור זה. וכן הטעם שמיני חטים מתערבין בהם שכתב הטור נמי אינו כלל שכל המינים שיש לחוש למיני חטים ושעורים שיתערבו נהגו לאסור, דהא עניס וקימעל שמתערבין בהן מיני חטים ושעורים כמפורש בט"ז סק"א ובמג"א סק"ג וגם איתא שם דקשה לבדוקם ובח"י סק"ט כתב שלא יסמוך על בדיקת נשים וקטנים מצד קושי הבדיקה, ומ"מ לא אסרום כמפורש ברמ"א, וחרדל כתב הרמ"א בסימן תס"ד שנהגין לאסור דהוי כמיני קטניות אף שאין בו הטעמים. ולכן אין לנו בדבר אלא מה שמפורש שנהגו לאסור וכן מה שידוע ומפורסם. וגם יש ליתן טעם דדין מה שנאסר במנהג הא אין זה דבר הנאסר בקבוץ חכמים, אלא שהנהיגו את העם להחמיר שלא לאכול מינים אלו שהיה מצוי לאוכלם מפני הטעמים דחשש מיני דגן שנתערבו שקשה לבדוק ומפני שעושין קמחים, אבל כיון שלא תיקנו בקבוץ חכמים לאכול דברים שיש חשש שיתערב בהן מיני דגן ודברים שעושין מהם קמח, אלא שהנהיגו שלא לאכול איזה מינים לא נאסרו אלא המינים שהנהיגו ולא שאר מינים שלא הנהיגו מפני שלא היו מצויין אז, שלכן תפוחי אדמה שלא היו מצויין אז כידוע ולא הנהיגו ממילא לאסורם אינם בכלל האיסור דאלו מינים שנהגו לאסור אף שיש אותו הטעם ממש דאין למילך ממנהג לאסור גם דבר שלא נהגו לאסור, וכשנתרבו תפוחי אדמה במדינותינו לא רצו חכמי הדור להנהיג לאסורן, אולי מפני הצורך, ואולי מפני שהטעמים קלושים...